

SOSYOLOJİ'DE COĞRAFYACI YAKLAŞIM VE TRABZON'DA TOPLUMSAL KARAKTERİN EKOLOJİK YORUMU

M. Yavuz ALPTEKİN*

ÖZ

Sosyoloji, sosyal bilimlerin interdisipliner karakteri en yüksek disiplindir. Coğrafya, tarih, psikoloji ve iktisat bilimleri Sosyoloji'nin en fazla temasta olduğu bilim dallarıdır. Sosyoloji toplumları bu bilim dallarından her birinin bakış açısından da açıklayabilir. Böylesi bir açıklamayı, Trabzon'da yaşayan bölge toplumuyla ilişkili olarak, Sosyolojik çerçevede ama Coğrafyacı bir yaklaşımla yapmak mümkündür. Genelde Doğu Karadeniz ve özelde Trabzon toplumu dinamik, fevri (asabi), zeki, yerel kimlik idraki yüksek, tutumlu ve gösterişli olarak nitelendirilebilecek bir dizi ayırt edici özelliğe sahiptir. Bütün bu ayırt edici toplumsal özellikler, coğrafi şartlar, iklim, bitki örtüsü, denizellik ve beslenme şekilleriyle açıklanabilir. Trabzon toplumunun dinamizmi yeryüzü şekillerinin istikrarsız, diğer ifadeyle dinamik oluşuna; Trabzon'da denizin çok dalgalı ve hareketli oluşuna; hava şartlarının gün içinde çok değişken seyretmesine; temel besin kaynaklarından mısırın insanı hareketlendirmesine bağlanabilir. Diğer toplumsal karakterler de benzer şekilde yerel coğrafi şartlarla ilişkilendirilebilir.

Anahtar Sözcükler: Sosyoloji, İnterdisipliner Yaklaşım, Coğrafyacı Yaklaşım, Toplumsal Kimlik, Trabzon.

INTERDISCIPLINARY ASPECT OF SOCIOLOGY AND ECOLOGICAL COMMENT OF SOCIETAL CHARACTER IN TRABZON

ABSTRACT

Like all the other sciences, sociology, too, has its own research subject, method and concepts. These are the components that

---

* Doç. Dr. KTÜ, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, TRABZON.
m.yavuzalptekin@gmail.com

make Sociology an independent science. In addition to this, Sociology, at the same time, is the catalyst that sets up communication and mostly coordination between social sciences. The reason for this is the multifaceted aspects of society, which sociology, from various aspects, is primarily and to a great extent concerned with. It is therefore one of the most interdisciplinary branches among other social sciences. Geography, History, Psychology and Economy are the social disciplines that Sociology is mostly concerned with, examining society from these disciplines' perspective as well. In the case of Trabzon, for instance, society can be investigated by using Sociological and Geographical approaches. The Black Sea region society in general, and Trabzon in particular, has a series of common personality traits characterized as dynamic, nervous, intelligent, thrifty, flashy and honest. Moreover, the people have significantly high local identity consciousness. All of these distinctive social features can be explained through geographical conditions, climate, flora, marine and diets of district man. The dynamism of Trabzon community can be correlated to unstable landforms, to very rough sea and to its mobility; to mode of weather conditions that are very changeable during the day; and to corn which is the basic food splay of regional man. Other social characteristics can also be correlated to similar local conditions.

Keywords: Sociology, Interdisciplinary approach, Geography, social personality, Trabzon.

GİRİŞ: Sosyoloji'nin İnterdisipliner Yönü

Sosyoloji toplumu ve toplumsal eylemi inceleyen bilimdir. Toplum ise, ekolojik çevresiyle iletişim, etkileşim ve çok zaman uyum halinde bulunan bir beşeri sistemdir. İnceleme nesnesinin çok boyutlu oluşu, Sosyolojiyi de çok boyutlu yapmıştır. Sosyoloji hem bütün diğer disiplinler gibi, müstakil bir bilim olabilmenin gereği olarak, özel araştırma nesnesine, araştırma yöntemine, kendini ifade eden terminolojiye sahip, hem de diğer disiplinlerden farklı olarak bütün sosyal bilimlerle temas halindedir. Sosyolojinin müstakil bir bilim olarak doğmadan önce Batı'da daha çok Felsefe içerisinde, doğu da ise Tarih ve Siyaset bilimi içerisinde yer alması Sosyoloji'nin bu interdisipliner eğilimine açık bir delildir. Bu belirgin karakter, Sosyolojinin kurucularından E. Durkheim tarafından ayrıca dile getirilmiştir. Durkheim, Sosyolojinin bilim evinde diğer bilimler gibi müstakil bir odaya sahip olduğunu ama ayrıca bu odalar arasında bağlantıyı sağlayan koridor kısmının da sosyolojiye ait olduğu yollu bir analoji yapmıştır. Bu analojiyle Durkheim, Sosyolojinin interdisipliner

vasfını en açık bir şekilde ifade eden klasik sosyologlardan birisi olmuştur. Birçok çalışmada ifade edildiği gibi, J. Urry, Sosyoloji'nin tam da bu karakterinden dolayı "faziletli" olduğunu belirtmektedir.¹

Bu çalışmada, sosyoloji ile coğrafya bilimi arasındaki ilişki üzerinden, Trabzon insanının sürekli içsel özelliği olarak belirlediğimiz bazı yönlerinin analiz edilmesi söz konusudur. Coğrafya toplumlari belirgin bir şekilde kalıba sokabilmektedir. Fakat aynı kalıplarda gelişen kültürler de mekanla birlikte o toplumu kalıba sokabilecek bir güce erişmektedir. Bunun en güzel örneği, bir mekan örtü biçimi olarak, farklı yağış rejimlerinde görülen farklı çatı sistemleridir. Fazla yağış alan bölgelerde çatılar dik, az yağış alan bölgelerde daha az dik ve yağış almayan veya çok az alan bölgelerde ise çatı yerine düz dam sistemi kullanılmaktadır.

Dik çatı sistemine bakılacak olursa, Trabzon gibi fazla yağış alan yerlerde çatı sistemi ilk örneklerden itibaren, dik bir şekilde kalıplaşmıştır. Yağan yağmurun mekanın içine damlamadan kolayca akıp gitmesi için olabildiğince dik bir çatı sistemi benimsenmiştir. Zira ilk örneklerde kullanılan yapı malzemesi olan ahşap ve otlar suyun akmasını zorlaştırmakta ve aşağı damlamasına sebep olabilmektedir. Çatı sistemi ne kadar dik olursa, yağın yağmur da o oranda daha kolay kayıp gidecek ve o oranda daha az yağmur suyu mekanın içine damlayacaktır. Coğrafi zorunluluğun pratik ihtiyaçlara yansması anlamında mantık tamamen bundan ibarettir. Oysa gel gelelim günümüzde artık yapı malzemesi su geçirmeyen kaliteli ve dayanıklı bir malzemedir. Bugün bu yapı malzemesiyle yapılan çatıların hiç de önceden olduğu gibi dik yapılması zorunluluğu yoktur. Yatay da olsa su kolayca akıp gidebilecektir. Fakat insanoğlu söz konusu coğrafi zorunluluklar içinde bulduğu ve geliştirdiği bu yöntemi binyıllarca kullandığı için, artık bu tarz bir kültür olmuş, bu coğrafyalarda yaşayan insanların toplumsal hafızalarına kazınmıştır. Onlara "çatı" dendiğinde zihinlerinde bu dik ve yüksek eğimli çatı sistemleri belirlemektedir. İnşa edilen mekan, yeni malzemeyle de yapılsa, bireyin içine sinebilmesi, el alışkanlığını karşılayabilmesi, oluşmuş göz zevkine hitabetmesi, toplumsal hafıza tarafından onaylanması ve diğer örneklerine uygun olması adına yine dik çatı sistemi kullanılmaktadır. Ibn Haldun'un ifadesiyle "insanoğlu alışkanlıklarının evladıdır." Coğrafi zorunluluklar sona erse de, alışılmış olan, kültür adı altında devam etmektedir. Dolayısıyla önce toplumlar coğrafi zorunluluklara uygun olarak biçimlenmekte, toplumun kültürü bu zorunluluklara uygun tarzda gelişmekte ve ardından mekan kültüre uygun olarak şekillenmektedir.

¹ John Urry, *Mekanları Tüketmek*, Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul 1999, s. 55.

Coğrafyanın toplum ve kültürün mekan üzerindeki etkisi iç içe geçmiş ve nöbetleşe bir biçimde yaşama tarzları üzerinde baskın unsur olmaktadır. Coğrafya ne kadar müessir ise, kültür de neredeyse okadar etkilidir. Coğrafi bakış ne kadar esas ise, sosyolojik bakış da en az okadar temeldir. Sosyoloji bu çoklu ve disiplinlerarası yaklaşımı sayesinde öne çıkan sosyal bilim olmakta ve nihayet toplumsal sistemi diğer bilimlere oranla daha az eksikle analiz edebilmektedir.

Sosyoloji’de Coğrafyacı Ekol

Sosyoloji disiplini içerisinde, adeta bu bilimin interdisipliner vasfına ayrı bir delil oluşturacak şekilde, coğrafya, tarih, iktisat, psikoloji ve biyoloji perspektifli ekoller mevcuttur. Bu çalışmada coğrafyacı ekol ve bu ekolün yaklaşımları çerçevesinde Trabzon toplumunun sürekli içsel özellikleri de diyebileceğimiz, karakteristik yansımaları incelenecektir. Sosyolojide toplumları coğrafya perspektifinden inceleyen sosyologlar “coğrafyacı determinist düşünürler” olarak değerlendirilir.

Sosyoloji’de ilk belirgin coğrafyacı determinist düşünür Ibn Haldun (1332-1406)’dur. Ibn Haldun’un konuyla ilgili görüşleri, birçok dile çevrilmiş bulunan, *Mukaddime* adlı eserinde toplanmıştır. Bu düşünür dünya küresini eksenel olarak yedi iklim tipine ayırmış ve her bir iklim kuşağında yaşayan toplumların karakterini o kuşağın iklimiyle ilişkilendirmiştir. Bu kapsamda beşeri gelişmeye en uygun iklim, dördüncü kuşak ve onun güney ve kuzey sınırlarına yakın yerlerdir. Bu kuşakta insanlar yoğun bir şekilde yaşamakta olup, medeniyet (umran) kurmaya en uygun yer de buralardır.² “Coğrafya kaderdir” sözüyle bu konudaki en vurgulayıcı sözünü tarihe geçmiştir.

İkinci önemli coğrafyacı determinist Montesquieu (1689-1755)’dur. Montesquieu bu düşüncelerini özellikle *Kanunların Ruhü Üzerine* isimli eserlerinde toplamıştır. Söz konusu eserinde, toplumsal olay ve hadiselerin arkasına yatan asıl sebepleri tespit etmeye çalışmış, bunların da coğrafyaya göre çeşitlendiğini belirlemiştir. Bu düşünür, sıcak ülkelerde insanların zevke, hazza, eğlenceye çok düşkün ve tembelliğe eğilimli olduklarını iddia etmektedir. Kuzeye gidildikçe insanların daha erdemli ve çalışkan olduklarından bahsetmektedir.³ Diğer yandan Montesquieu, toplumların belli bir beşeri gelişmişlik düzeyine ulaştıktan sonra, coğrafi çevrenin etkisinden çıktıklarını belirtmeyi de ihmal etmemektedir. Ona göre; “Toplumsal gelişme, salt fiziksel öğelerin etkisini zaman içinde zayıflatırken; ahlaki öğelerin

² İbn Haldun, *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, C.1, İstanbul 2004, s. 259.

³ Veyssel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Bursa 2006, s. 27.

etkisini de güçlendirmektedir.⁴ Bununla beraber, uzun zamanlarda toplumlar coğrafyanın tonuna büründüklerinden ve bu özellikler genetik modifikasyon, kültür ve gelenek sayesinde sürekli bir hal aldığından, toplum coğrafyaya hükmettiği zaman bile o coğrafyaya özgü bir tavırla bunu yapabilmektedir.

Sosyoloji’de coğrafyacı düşünürler kapsamında ele alınabilecek üçüncü önemli isim Frederic Le Play (1806-1882)’dir. İlgili düşüncelerini *Avrupa İşçileri (1855)* isimli eserinde ortaya koymuştur. Bu eserde Avrupa’daki işçi aileler üzerine yirmi yıllık uygulamalı araştırmalar yapmış ve değişen iklim şartlarına uygun olarak aile şekillerinin de değiştiğinden bahsetmiştir. Üniversite’de profesör olmasına ve sosyolojik araştırmalar yapmasına rağmen kendisini hiç bir zaman sosyolog olarak görmemiş ve Comte’cu bir damga yediği için yaptığı bilime de Sosyoloji demeyip, “Science Sociale” diye isimlendirmeyi tercih etmiştir.

Coğrafi Determinist düşüncenin diğer bir önemli ismi F. Le Play’in tilmizi olan Edmond Demolins’tir. Özellikle *İngilizlerin Üstünlüklerinin Sebepleri Nelerdir?* isimli eseriyle tanınır. Nihayet bu eseri vesilesiyle Prens Sabahattin’i etkilemiş ve Türkiye’de de tanınmıştır. E. Demolins, üstadı F. Le Play’in fikirlerini 1886’da kurduğu *Science Sociale* dergisiyle kurumsal hüviyete kavuşturmuştur.

Her ne kadar klasik bir sosyolog olmayıp, tarihçi olarak ün yapsa da, 1929’da Fransa’da Lucien Febvre ve Marc Bloch öncülüğünde kurdukları *Annales* dergisiyle hem E. Durkheim’in yaklaşık otuz yıl önce kurduğu aynı isimli sosyoloji dergisine atıf yapan hem de Tarih ile Sosyoloji’yi bir birine yaklaştırmaya çalışan ekip içinde yer alan Fernand Braudel’in görüşleri de coğrafyacı ekol içinde düşünülür ve yüceltilir.⁵ Nitekim baş yapıtlarından birine coğrafi bir yaklaşımla kısaca *Akdeniz*⁶ adını verebilmiştir. Büyük düşünür, söz konusu eserinde görüşlerini ve tarihi analizlerini coğrafyacı-sosyolojik bir yaklaşımla serimler.

Bu kapsamda Karl Ritter, Friedrich Ratzel ve Ellsworth Huntington gibi daha başka birçok sosyolog ve sosyal bilimci isim gündeme getirilebilir. Dolayısıyla, Sosyolojide bir coğrafyacı yaklaşım vardır ve bu akım toplumların üzerinde yaşadıkları toprakların hakim

⁴ Allain Swingwood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınbay, Ankara 1998, s. 32.

⁵ Sezgin Kızılcık, “Sosyolojide Coğrafyacı Görüşler: İbni Haldun, Montesquieu ve Fernand Braudel Ekseninde Bir Değerlendirme”, *Sosyoloji Yıllığı-Kitap 15: Sosyoloji ve Coğrafya* (iç.), Yayına Hazırlayanlar: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, 2006, s. 138-155.

⁶ Kitabın tam adı, *II. Philippe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*’dır.

coğrafi özelliklerinin tesiri altında olduklarını, bu tesirin zamanla onları şekillendirdiğini ve nihayet toplumsal kimliklerine aksettığını iddia etmektedir. Bu tür yaklaşımlara Almanların meşhur filozofu Friedrich Hegel, “bir zamanlar Anadolu’da Hititler, Firigler gibi medeni toplumlar yaşıyordu, şimdilerde ise barbar Türkler yaşıyor” diyerek olumsuz tavır geliştirmişse de, aynı Türklerin Orta Asya Bozkırlarında yaşayan akrabalarından ne kadar farklılaştıklarını hesaba katmayarak, coğrafyanın etkisini isabetsiz bir dayanakla küçümsemiştir.

Bununla beraber bu çalışmada asıl vurgulanmak istenen konu, bütün bu coğrafyacı sosyal bilim düşünürlerinin de yardımıyla Trabzon insanının karakteristik özelliklerinin coğrafi kaynaklarına nüfuz edebilmektir. Bu incelemede, Trabzon insanının toplumsal karakteristiklerinden en önemlilerini oluşturan bireysel ve toplumsal dinamizmi, fevriliği, zekâsı, yüksek yerel kimlik idraki, tutumluluğu ve gösteriş eğilimi ele alınacak ve Trabzon’un coğrafi şartları ile ilişkilendirilecektir.

Trabzon İnsanın Toplumsal Karakteri ve Ekolojik Kökenler Bireysel ve Toplumsal Dinamizm

Trabzon, oldukça dinamik bir topluma sahiptir.⁷ Burada yaşayan insanlar için bu durum olağan bir durum olduğundan, bunu çok fark etmeseler de; dışarıdan Trabzon’a gelen bir yabancı bu toplumsal dinamizmi hemen fark edecektir. Bireysel düzeydeki ortalama Trabzon insanının dinamizmi kabaca toplumun dinamizmini ortaya koymaktadır. Trabzon’da insanların olamadığı bir hal varsa o da sakinlik ve sükunettir. Sürekli hareket halindeki bu insanlar, karıncalar gibi biraz telaşlı ve acelecidirler. Hızlı konuşur, hızlı yemek yerler. Bütün günlük işlerinde hızlı olmak ortak bir alışkanlıktır. Toplumsal boyutta biri spor ve diğeri iktisadi faaliyet alanından olmak üzere, iki örnekle bireysel boyuttaki bu dinamizm ölçek büyütülerek toplumsal boyutta da ifade edilebilir.

Trabzon’da en yaygın spor dalı futboldur. Öyle ki Trabzon, futbol takımlarıyla Türkiye’de diğeri Anadolu şehirlerinin çok daha önüne geçmiştir. Türkiye’nin dört büyük takımı arasında üç İstanbul takımının yanı sıra Trabzonspor vardır. Hatta Trabzon’un ilçelerinden birinin takımı olan Akçaabat Sebatspor bir dönem 1. Lige kadar çıkabilmiştir. Diğeri Anadolu şehirlerinin tamamına yakınında böyle bir örnek söz konusu değildir. O halde bu sosyal olgunun sebebi nedir?

⁷ Aynı tespiti, Chicago Üniversitesi Antropoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Michael E. Meeker yazdığı *Başarının Oluşumu Trabzonlular* isimli kitabında, aynı görüşe ‘çalışkan’, ‘atak’, ‘cesur’, ‘becerikli’, ‘başarılı’, kavramları eşliğinde sıkça vurgu yapar. Bkz. Michael E. Meeker, *Başarının Oluşumu Trabzonlular*, Çev. Yalçın Alpay, İstanbul 1977, ss. 115-158.

Yedi yıllık gözlemlerimizin sonucu edindiğimiz sonuç, Trabzon halkının bu spor dalında kendi kişiliğini ve toplumsal şahsiyetini bulduğu yönündedir. Futbol, spor dalları içerisinde heyecanı ve hareketliliği en yüksek spor dalıdır. Trabzon'da gerek amatör ölçekte, gerek profesyonel ölçekte futbol oynamak için yeterli genişlikte düz alan bulmak bile son derece güç olmasına rağmen, Trabzon insanının en çok sevdiği, oynadığı ve takip ettiği spor dalı futboldur. Nitekim günümüzde Trabzon'a yeni bir futbol stadyumu yapılması gündeme geldiğinde uygun yer bulma sıkıntısı hemen kendini hissettirmiş, en nihayet, bir körfezde deniz doldurularak bu alan oluşturulmuştur. Bütün engellere rağmen Trabzon insanı futbola olan düşkünlüğünden vazgeçmemekte ve her şartta futbol oynamakta veya en azından takip etmekte ve her gün muhakkak futbol konuşmaktadır. Üniversite servisinde yarım saat süren yolculuğun tamamında her gün bıkmadan, usanmadan futbol yorumları yapan Trabzonluları dinleyerek, bu toplumsal gerçeğe bizzat şahit olunmuştur.

İkinci husus, Trabzon'da müteahhitlik mesleğinin yaygınlığı ile ilgilidir. Trabzon'da diğer şehirlerden daha fazla oranda müteahhit bulunmaktadır. Trabzon Ticaret Odası'nda kayıtlı 800 müteahhit vardır. Trabzon Mimarlar ve Mühendisler Odası'nda görüştüğümüz ve bir kısmı müteahhit olan yetkililere göre, belki bir bu kadar da kayıtlı olmayan müteahhit bulunmaktadır.

Kayıtlı müteahhitler bile esas alındığında, diğer şehirlere oranla Trabzon'da açık ara daha fazla müteahhitin faaliyet gösterdiği söylenebilir. Mesela Anadolu'nun en aktif, en girişken ve en müteşebbis insan profiline sahip olmasıyla tanınan Kayseri'de bile 2 bin kayıtlı müteahhit bulunmaktadır.⁸ Bu iki şehri nüfuslarıyla birlikte karşılaştırdığımız ve müteahhit sayısını nüfusa oranladığımızda, Trabzon'da daha fazla müteahhidin bulunduğu görülecektir. Nitekim nüfus itibarıyla Trabzon'un beş katı büyüklükte olan Kayseri, müteahhit sayısında sadece iki buçuk katı bir sayıya saptır. Bunun diğer anlamı, Trabzon'da Kayseriye göre iki kat daha fazla oranda müteahhitin faaliyet gösterdiğidir. Bu karşılaştırmadan da anlaşıldığı üzere, en azından bir teorem olarak, denebilir ki Trabzon, nüfusuna oranla Türkiye'de en fazla müteahhidin faaliyet gösterdiği şehirdir. Bu nicel farkın arkasında yatan nitel toplumsal sebepler nelerdir? Trabzon'un, Türkiye'nin diğer şehirlerinden farkı nedir ve hangi nitel farklar bu nicel farkı ayrıcalıklı ve bariz bir biçimde beslemektedir? Trabzon'un

⁸ Çevrimiçi: <http://www.kobiden.com/kayserideki-muteahhit-sayisi-almanyaya-ulasti-220yy.htm> , 16/7/2013.

hangi toplumsal, yapısal sürekli içsel özelliği bu farkın oluşmasını mümkün kılmaktadır?

Diğer örneklerin yanısıra, özellikle sporda futbol dalında olduğu gibi, müteahhitlik de dinamik bir toplumun karakteristik meşguliyetidir. Müteahhitlik dinamizmi yüksek bireylerin ve bu bireylerden oluşan toplumların ayrıcalıklı olarak daha fazla ilgi gösterdikleri meslektir. Benzer şekilde, bu meslek, kısa yoldan zengin olmak isteyen, kısa sürede “köşeyi dönmeyi arzulayan”, adrenalin seviyesi yüksek, atik, becerikli ve özgüveni yüksek kişiliklerin bulunduğu bir meslek konumundadır.

Bu eşleşme sadece Trabzon’da ve Trabzonlularda değil, dünyanın her yerinde dinamik toplumlarla ilgili olarak böyle gerçekleşmiştir. Mesela yüz yıl önce Yahudi asıllı Alman iktisatçı Werner Sombart, “Bütün müteahhitler Yahudi, bütün Yahudiler müteahhit”⁹ diyordu. Onu bu tespiti yapmaya sevkeden sebep, bu çalışmanın Trabzon toplumuna atfettiği sürekli içsel özellikler aynıdır. Bu sebep, toplumların farklı şekillerde tezahür eden toplumsal sürekli içsel özelliğidir ve Trabzon’da bu sürekli içsel özellik “bireysel ve toplumsal dinamizm” olarak tezahür etmiştir. Her toplum farklı sürekli içsel özelliklere sahiptir. Bazılarında bu özellik, bireysel yüksek teşebbüs gücü olurken; bazılarında takım halinde çalışabilme, bazılarında heyecanlılık, bazılarında soğukkanlılık, diğer bazılarında işleri sulh yoluyla halletme ve kibarlığa eğilim şeklinde tezahür edebilir. Mesela, Malay kültürünü anlatan araştırma mahsülü akademik bir kitapta, genelde Türklerle ve özelde Trabzonlularla tabana karşıtlık teşkil edecek şekilde, Malayların “rekabetten çok işbirliğine” kıymet verdiklerini vurgulamaktadır.¹⁰ Bütün bu farklı biçimlerde tezahür edebilen toplumsal sürekli içsel özelliklerin hepsinin avantaj ve aynı zamanda dezavantajları vardır. Doğru yerde kullanılabilirse pekala toplumların kalkınmasına da hizmet edebilirler.

Bütün bu toplumsal tezahürler ve karakteristikler bakışa, uzmanlık alanına, yerine ve zamanına istinaden farklı şekillerde açıklanmaya çalışılır. Bununla beraber, bir genelleme yapmak gerekirse, bu tür toplumsal tezahürler kolaydan zora, doğrudan olanla dolaylı olana ve yüzeysel olanla temel olana doğru sırasıyla önce siyasi şartlarla, ardından makro ekonomik fırsatlarla, üçüncü kategoride nüfus yoğunluğu ve yapısı gibi demografik özelliklerle, nihayet kültürle ve daha temelde ise onu da belirleyen coğrafi şartlarla ilişkilendirilir.

⁹ Werner Sombart, *Kapitalizm ve Yahudiler*, Çev. Sabri Gürses, İstanbul 2005, s. 66.

¹⁰ Asma Abdullah and Paul B. Pedersen, *Understanding Multicultural Malaysia*, Selangor 2009, s. 21.

Tezahürlerini futbol ve müteahhitlikle karakterize ettiğimiz Trabzon insanındaki bu toplumsal dinamizmi siyasi şartlara bağlayarak açıklayamayız. Zira Türkiye’de siyaset çok değişken ve çok istikrarsız olabildiği halde, Trabzon’da futbol ve müteahhitlik hep popüler olmuştur. Aynı toplumsal dinamizm, makro ekonomik fırsatlarla da açıklanamaz nitekim, Trabzon insanı her türlü ekonomik trendi kullanarak bu iki alanda hep etkili olmuştur. Benzer şekilde, aynı dinamizmi, demografik şartlara bağlayarak da açıklayamayız. Zira nüfus yoğunluğu daha yüksek, nüfusu daha hızlı artan, nüfusu daha genç veya nüfusu daha eğitilmiş olan yerlerde bile bu iki faaliyet alanı Trabzon’dan daha fazla oranın toplumuyla karakterize olmamıştır. Kültürle veya yerel kültürle tam olarak yine açıklanamaz zira Trabzon bu anlamda Türkiye’nin geri kalanından ayrıştığı gibi, Doğu Karadeniz Bölgesi’nin geri kalanından da büyük oranda ayrışmaktadır. Dolayısıyla bu toplumsal sürekli içsel özellik yani Trabzon insanının sözkonusu dinamizminin, temelde coğrafi şartlarla açıklanabileceğini ileri süreceğiz. Kültür ve siyasi gelenek diğer önemli faktör gibi görünebilse de, Trabzon’da bunların da çok daha belirgin bir şekilde coğrafi şartların etkisinde geliştiği söylenebilir. Bu nedenle temel belirleyen ve temel bağımsız değişken konumuz itibarıyla coğrafi şartlardır.

Futbol ve müteahhitlikle karakterize olan bu toplumsal dinamizmin coğrafi belirleyenlerini kabaca tespit etmek mümkündür. Söz konusu coğrafi şartlardan yeryüzü şekilleri yani topografya faktörü en başta zikredilebilir.¹¹ Trabzon havalisi, topografya itibarıyla son derece hareketli bir yüzeye sahiptir. Trabzon’a dışarıdan gelen insanların aklında kalan en önemli bilgi Trabzon’un yeşili ve denizinin hemen ardından inip çıktığı yokuşlar ve eğimli yollardır. Bu hareketli topografya Trabzonluları doğdukları günden itibaren tesiri altına almakta ve onlara her gün her saat dinamizm telkin etmektedir. Gelişim Psikolojisinin ortaya koyduğu üzere, insanlar tekrar eden durum ve mesajları bir zaman sonra içselleştirmektedirler. Bu içselleştirme belli bir olgunluğa ulaşıncaya kadar kişilik halini almaktadır.

Bu kapsamda aynı etkiyi son derece dalgalı olan Karadeniz göstermektedir. Dolayısıyla Trabzon insanının sürekli içsel özelliği olarak benimsediğimiz bireysel ve toplumsal dinamizminin ikinci coğrafi kaynağı haşin dalgalarıyla Karadeniz’dir. Her gün bu manzarayı izleyen insanlara deniz hareketlilik telkin etmektedir. Bu imaj, Trabzonlunun zihninde o kadar yer etmiştir ki; Trabzon Belediyesi’nin

¹¹ Meeker, *a.g.e.*, s. 146-147. Meeker, kitabında Trabzon insanının karakteristik özelliklerini belirleyen etmenleri belirlerken coğrafi şartlara birinci derecede rol biçtiği gibi, ilgili bölümde özellikle yeryüzü şekillerinin önemine işaret eder.

amblemi dalgalı deniz figürü olmuştur. Daha ötesi, Trabzon'da inşa edilen anıtlarda dalgalı deniz figürü belirgin bir yerel figür haline gelmiştir. Nitekim Karadeniz Teknik Üniversitesi Kampusunda ve Rektörlük binasının önündeki Atatürk anıtının en dikkat çeken unsuru yine köpüren haşin deniz dalgaları olmuştur. Heykeltraş, burada Atatürk anıtına Trabzon'a has bir unsur eklemek istemiş ve bunu en kestirme yoldan Karadeniz'in haşin dalgaları olarak belirlemiştir. Bu seçim, heykeltraşın sırf bireysel seçimi olarak değil, toplumsal imaj dünyasının bir yansıması ve nihayet sanatsal bir forma bürünmesi olarak görülmelidir.

Trabzon halkına dinamizm telkin eden üçüncü coğrafi faktör, iklimdir. Gün içerisinde bile çok hızlı bir şekilde değişebilen, güneşliyen yağmura dönebilen hava şatları da Trabzon insanının durağan değil, dinamik olmasına sebep olmuştur. Trabzon gündelik her işinde bu güncel hava değişiminin tesiri altındadır. Gerek şehirdeki evinde çamaşır astığında, gerek köyde kurutmak için fındık, mısır veya ot serdiğinde, gerek gündelik işi için şehre gittiğinde bu değişken onun zihnindedir ve zihninde olmak zorundadır. Trabzon'lu işini bu değişkene göre emniyete almak durumundadır. Günler, haftalar ve aylarca devam eden bu dinamizm, yıllar içinde artık içselleştirilmekte ve bireysel kişiliğe aksetmektedir. Ortalama bireydeki bu kişilik, sosyal etkileşim sonucu toplumsal kişiliği inşa etmektedir.

Yaklaşık yüz yıl önce yazılmış bir metinde Trabzon'un başlıca geçim kaynağı olan denizcilik ve ziraatten bahisle bu iki meşguliyetin yöre halkı üzerindeki tesiri tespit edilmektedir: "Malumunuzdur ki Trabzon Vilayeti Karadeniz sahilinde bulunduğu gibi diğer taraftan mütemedi dağlarla ihata olunmuştur. Bu sebeptendir ki ahalinin bir kısmı gemicilik, sahillerde kayıkçılık ve nakliyat ile bir kısmı balık ve saire sayd-ı bahri ile meşgul olur. Bir kısmı da ziraatla meşguldür. Halkın bu iki menba-ı taayyüşü ahval ve hareketi üzerine mühim tesirler icra eylemiştir."

Ardından denizcilikle meşgul olan halkın çetin iklim şartlarıyla ilgili yaşadıkları zorluklardan bahsetmekte ve gün içerisinde bile son derece değişken olabilen yörenin bu iklimine atıfla, Trabzon'da denizcilerin çok uyanık ve atik olmak zorunda olduklarını anlatmaktadır: "Evvela kayık ile sahillerde nakliyat yapan veyahut deniz avcılığı yaparak geçinen halk kışın soğuklarına, dehşetli fırtınalarına, yazın da yakıcı, kavurucu sıcaklarına tahammül etmeye o bin türlü meşakka almış oldukları gibi bu hususta birçok kazalar geçirmeye sebep denize düşmek, fırtınaya tutularak Karadeniz'in mehib dalgaları üzerinde aç, çıplak yuvarlanmaya da almışlardır. ... Denizde çalışanlar çevik, faal olmaları lazım gelir. Çünkü yukarıda dediğim gibi hava bulutsuz, deniz

sakin iken birdenbire ortalık kararır ve kainatı sarsan bir rüzgar kopunca ona göre çabuk davranarak dümenini idare eden, yelkeni ona göre tanzim eden veya kazara denize düşen bir kimse ümidini keserek elinden geldiği kadar uğraşmak ve çarpışmak için eline geçirdiği bir tahta parçasıyla yüzerek binlerce mesafe metre kat' ederek sahile çıkmak ister, eğer muvaffak olur kurtulur. Olamazsa boğulup gider. İşte sahil ahalisince deniz böyle itimad-ı nefse iradeye sebata tehlikeyi takdir edip ona göre davranmaya pek ala alıştırmakta.”¹²

Konumuzla ilgili dördüncü faktör yörenin coğrafyasına özgü beslenme alışkanlığıdır. Bu kapsamda mısır ve hamsi ön plana çıkmaktadır. Mısır bu yörenin en önemli tarım mahsullerinden birisidir. Mutfak kültüründe de önemli bir yeri vardır. Son derece fazla tüketilir. Mısırın haşlaması, kızartması, patlamış yapıлып yendiği gibi, mısır unundan da ekmeği ve mıhlama başta olmak üzere birçok yemeği yapılır ve birçok yemekte yan ürün olarak kullanılır. Zengin karbonhidrat içeriğiyle kalorisi çok yüksek bir besin kaynağıdır. Ayrıca içeriği, diğer besin maddelerinde az bulunan fosforca da zengindir. Azalan oranda da olsa, daha başka bir çok faydalı içeriğe sahip olan mısırla beslenen bireyler sağlıklı ve dinamik bir bünyeye kavuşmaktadırlar. Mısır'ı tüketen her bireyde bu enerjik, dinamik hal oluşacağı gibi, ayrıca yüzyıllar ve kuşaklarca tüketilmesi genetik bir durum da üretmiş olmalıdır. Bütün diğer şartların yoğunlaşmasıyla oluşan tarihsel genetik potansiyelin ve mısır katkılı pratik durumun gereği olarak Trabzon insanı dinamizmi yüksek bir toplum olmuştur.

Yörenin diğer çok tüketilen gıda maddesi faydaları son derece fazla olan balık ve bunlardan özellikle hamsidir.¹³ Trabzon denizel bir bölge olduğu için deniz ürünleri çokça tüketilmekle birlikte, kış aylarında hamsinin kitlesel bir tüketimi vardır. Sadece Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2013 yılına kadar her yıl düzenlediği ve 2 ila 4 saat süren Hamsi Şenliğinde iki, üç ton civarı hamsi ikram etmektedir. Kış aylarında Trabzon'da her evde her gün hamsi pişmekte ve tüketilmektedir. Trabzon'da hamsi ile balık ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Bu konulardan bahis açılınca Trabzonluların “bu sene balık iyiydi ama yeterli hamsi yiyemedik” demeleri yabancıları şaşırtabilir. Hamsi-balık ayrımı fıkralara da yansımıştır.¹⁴ Trabzon'da hamsinin bir kültürü vardır. Tatlısından tuzlusuna onlarca çeşidi yapılır ve tüketilir. Yüzyıllardır devam edilen bu kültür hamsi ve balıkta bolca bulunan ve

¹² Yusuf Ziya, “Memleketim Bulunan Trabzon Vilayeti Ahalisinin Askerliğe Karşı Olan Hürmet ve Muhabbeti ve Muharebedeki Mağlubiyetimizin Ahali Üzerine Ettiği Tesir”, Haz. Veysel Usta, (yayımlanmamış makale), s. 3-4.

¹³ Meeker, *a.g.e.*, s. 124-125.

¹⁴ Meeker, *a.g.e.*, s. 126.

başka gıda maddelerinde nadiren bulunan omega ve fosforun düzenli bir şekilde alınmasını sağlamıştır. Bu maddeler sağlıklı, zeki, dinamik bir birey ve bu bireylerden müteşekkil dinamik bir toplumun üretilmesine hayati birer katkı yapmışlardır.

Fevrilik (Tezcanlılık)

Trabzon halkı sıra dışı bir şekilde fevrilik olarak nitelendirilebileceğimiz tezcanlı hatta kolay sinirlenebilir, asabi bir toplumdur.¹⁵ Ne var ki bu hali, sinirlendiğini düşünerek takınmamaktadır. Son derece tabii bir şekilde tezahür eden bir asabiliktir bu. Sinirlendiği sanılan Trabzonlu hemen ardından son derece samimi ve güleryüzlü olabilmektedir. Dolayısıyla bu hal onun tabii halidir. Bu toplumsal karakter de coğrafya ile ilişkilendirilebilir. Topografyanın ve temel beslenme maddelerinden mısırın böylesi bir mizacı telkin etmesinin ötesinde çok daha belirleyici bir faktör vardır. Bir gıda maddesinin eksikliği bu kolay sinirlenebilirliği tetiklemektedir. Bu gıda maddesi buğdayın öne çıktığı tahıl grubudur. Tahıl tarımının yapıldığı bölgelerde insanlar daha sakinlerdir. Hatta halk arasında şöyle bir teşbihte de bulunulur: Buğdayı kızgın saçın üzerine koyduğunuzda neredeyse duyulamayacak kadar kısık bir sesle “çıt-çıt” sesi verirken; mısırı aynı yere koyarsanız büyük bir şamatayla patlamaya başlar ve kabın dışına fırlar çıkarlar. Bu elbette bir teşbihtir fakat buğdayın böyle bir rolünün olduğunu halkın kabul ettiğini göstermesi bakımından da dikkate değerdir. Paralel bir yaklaşıma göre, Karadeniz ve özellikle Trabzon insanında, buğdayda bulunan ve sakinleştirici etki yapan B12 vitamininin eksikliği uzun zamanlarda onlarda fevrilik, asabilik ve kolay sinirlenebilirlik diyebileceğimiz bir tavrın gelişmesine vesile olmuştur.

Yüksek Toplumsal Zeka

Trabzon halkı kendine özgü bir şekilde zeki bir toplumdur.¹⁶ Espri yeteneğiyle, nüktedanlığıyla, komiklikleriyle farklı bir zekâya sahip olduğunu gösterdiği gibi; genel geçer zekâ düzeyinde de öne çıkmaktadır.

Trabzon merkezli Karadeniz’e özgü fıkralar Karadeniz insanının zekâsına işaret etmektedir. Kaçırılmış olanlar için tabela koyup, “300 m geride” ikazları yapmak da bir tür zekaya işaret etmektedir. Bütün bunların ötesinde, ÖSYM’nin yurt çapında yaptığı birçok sınavda Trabzon insanı yüksek başarılar elde etmektedir. Trabzon, sosyo-

¹⁵ Michael E. Meeker, *Başarının Oluşumu Trabzonlular*, Çev. Yalçın Alpay, İstanbul 1977, ss. 121.

¹⁶ Meeker, *a.g.e.*, s. 132.

ekonomik gelişmişlik sıralamasında 38. Sırada bulunmasına karşın, bağlantılı birçok sıralamada daha yüksek bir performans sergilemektedir. Mesela ÖSS, LGS ve OKS türü sınavlarda Trabzon'un Türkiye sıralaması 2007-8 ve 2009 itibariyle Sayısal, Sözel, Eşit Ağırlık, TM ve MF gibi çeşitli alanlar göz önüne alındığında başarı durumu 21. sıra ile 36. sıra arasında değişmektedir.¹⁷ Bu sonuçlar, Trabzon'un sosyo-ekonomik sıralamasından daha iyi olması itibariyle dikkat çekicidir.

Benzer bir şekilde siyasette her yasama döneminde Trabzonlu ve Trabzon kökenli milletvekili sayısı diğer şehirlere oranla açık ara daha fazla çıkmaktadır. Bu durum bakanlık düzeyinde de böyledir, Türkiye genelinde il ve ilçe teşkilatlarında yer alma noktasında diğer şehirlerle kıyaslandığında yine böyledir. Benzer bir şekilde bürokraside bunu gözlemlenmek mümkündür. Mesela hemen her zaman Türkiye'deki vali ve kaymamakların önemli bir kısmı, oran olarak şehir nüfusunun çok üzerinde tezahür edecek bir şekilde Trabzonlu veya Trabzon kökenlidir.* Bu sonuçlar Trabzonluların genel eğitim süreci içerisinde gösterdikleri ve Trabzon'un sosyo ekonomik gelişmişlik derecesinin üzerinde tezahür eden eğitim başarısıyla ilgilidir. Eğitimdeki bu başarıyı da, Trabzon insanının ortalamanın üzerindeki yüksek zekasına ve ardından sınav sonuçlarında dayanışma olarak tezahür eden bir tür toplumsal dinamizme dayandırmak mümkündür.

Bütün bu kendine özgü ve genel geçer zekâ kategorilerinde Trabzon insanının öne çıkması, temelde coğrafi şartların ürünü olan, beslenme kaynaklarıyla açıklanabilir. Bunların başında deniz ürünleri ve özellikle çokça tüketilen hamsi gelmektedir. Deniz ürünlerinin daha önce işaret edilen vitaminlerce zenginliği kuşaklar içinde ve uzun zamanlarda Trabzon toplumunun yüksek ve kıvrak zekâlı bir toplum olmasını sağlamıştır.

Yerel Kimlik İdraki

Trabzon halkı sıra dışı bir şekilde, diğer bölge ve şehirlerin insanlarından daha fazla yerel kimlik ve aidiyet idrakine sahiptir. Bu yerel kimlik idraki, bir tür hemşehricilik, bir tür şehrin değerlerini

¹⁷ Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, *Doğu Karadeniz Bölge Planı 2010-2013*, s. 120, 165.

* Doğu Karadeniz Bölgesi, TBMM'nde oy potansiyelinin üstünde bölge kökenli milletvekili bulundurmasının yanında; Türkiye'nin birçok ilinde iktidar partisinin il hatta ilçe başkanlarının genelde Karadenizli, özelde Trabzon veya Rizeli olduğu genel bir gözlem olarak belirtilebilir. Bunun ötesinde, Türkiye'deki 81 ilden 52'sinin Valisinin ya doğrudan Trabzonlu veya Trabzon kökenli olduğu iddia edilmektedir. Elbette bu rakamlar zaman zaman değişebilecektir. Fakat 81 il valiliğinin sayfasından yapılacak bir araştırma sağlam bir bilgi verebilir.

abartılı bir biçimde sevme ve ona bağlanma, nihayet bir tür milliyetçiliktir.

a-Hemşehricilik

Hemşehricilik iki şekilde tezahür eder. Şehir içinde icra edilmekten çok, şehir dışındaki hemşehri ve gurbetçi dayanışmasıdır. Bu hemşehricilik biçimi, genellikle “Bize her yer Trabzon” söylemiyle moral-psikolojik bir temele oturtulur ve meşrulaştırılır.

Hemşehriciliğin ikinci tipi şehir içinde ama yabancıya karşı depreşen biçimindedir. Şehir dışından, yabancı denebilecek üçüncü bir kişinin araya girmesi veya bunun ihtimalinin bile belirmesi halinde bu hemşehricilik hemen kendini hissettirir. Şehir içinde bir birlerine karşı ayrıcalıklı bir şekilde sargınlıkları ve toleranslı olmaları seçilebilir bir sosyal olgu değildir. Hatta Trabzonlular şehir içinde biraz da bir birleriyle çekişme ve niza halindedirler. Bu durum bir biriyle çelişkili gibi dursa da, aslında son derece uyumludur. A tipi kişilik veya diğer bir ifadeyle ledir kişilik tipi, bireysel özgüven, moral ve motivasyonu fazla olma ve nihayet kendi önemini fazla abartacak derecede kendini benimseme tabiatının ortama göre iki şekildeki tezahürüdür. Ortamına göre birinde ortak paydada buluşma adına hemşehricilik ve dayanışma olarak tezahür edebilirken; diğerinde çıkarı ortak paydadan bizzat kendine kaydırıp, kişiliğinde merkezileştirmek suretiyle bu duygunun, çekişme, sürtüşme ve topluluk içi rekabet olarak tezahür etmesini sağlayabilmektedir.

b-Trabzonsporluluk

Yerel kimlik idrakinin sosyal açılımı cümlesinden olmak üzere, şehrin değerlerini abartılı bir şekilde sevme ve bu değerlere bağlanma anlamında futbol örneği en ideal örnek teşkil etmektedir. Trabzonlular genel olarak sportif bir insan profiline sahip olmakla birlikte, onların karakteriyle ideal ölçülerde uyuşan spor dalı futboldur. Bu spor dalı, bir futbol topunun bulunması şartıyla her yerde oynanabilecek, icrası son derece kolay, alt yapı gerektirmeyen bir spor dalı olmanın ötesinde, Trabzonluların heyecanlı, hızlı, biraz telaşlı, aceleci, kıvrak, atik ve dinamik mizaçlarına son derece iyi hitabeden bir spor dalı olarak, bu şehirde çok kolay kök salmış ve kısa zamanda gelişerek meyvelerini vermiştir.

Trabzon’da Trabzonsporlu olmak, bireysel bir seçim, eğilim veya bir eğlence aracı değil, aksine “Trabzonluyum” diyebilmenin ön şartı, Trabzon’un değerlerine sahip olduğunu göstermenin en “ulvi” biçimi ve adeta Trabzon’da onurlu ve tutarlı bir “insan olma”nın gereğidir. Trabzonlular için yerel kimliği idrak etmek Trabzonspor’la öylesine iç

içe geçmiştir ki, Trabzon dışındaki özellikle büyük şehirlerde Trabzonsporlular takımlarına deplasman hissi yaşatmadan kitlesel olarak desteklemeyi bir gelenek haline getirmişlerdir. Bu onlar çin sıradan bir durumdur ve bunu en güzel “*Bize her yer Trabzon*” sloganıyla ifade ederler. Trabzonlular özellikle il dışında Trabzonlu olduklarını söylemeden önce veya bunu söylemenin başka ama daha çarpıcı bir yolu olarak Trabzonsporlu olduklarını söylerler. Mesela 2013 yılı içerisinde umreye giden bir tanıdığım, Kabenin karşısındaki tepelerden birinde devam eden bir inşaatın duvarına inşaat işçilerinden birisi üzerine “Trabzonspor” yazan bir flama astığını ve bunun Kabe’den kolayca görüldüğünü aktardı. Artık bu insanlar için Trabzonsporlu olmak, Trabzonlu olmanın, ayrıcalıklı olmanın, “*ben buradayım*” demenin, zamanın trendlerine uygun bir yoludur.

Trabzonspor imgesi ve taraftarlığı bu şehirde hayatın hemen her alanını etkilemiştir. Bu anlamda ekonomik ilişkiler de nasibini almıştır. Tüccar, tavuk eti sattığı dükkanın ismini Türkçe ve İngilizce yarı yarıya olmak üzere “Tavuk Shop” yapmış ama her iki kelimenin baş harflerini ayrı ayrı bordo-maviye boyayarak Trabzonspor mesajı da vermeyi ihmal etmemiştir. Diğer yandan, yaptığımız saha araştırmalarında Trabzon’da müteahhitlik yapan bazı girişimciler bu mesleğe, kendi ifadelerine göre, “büyüğüm” diye saygı duyduğu ama daha önemlisi “stattan tribün arkadaşım” diye sahiplendiği tanıdığının yardımıyla başlamıştır. Bu tür Trabzonspor üzerinden kurulan ekonomik-ticari ilişkilerin diğer mesleklere de yayılarak, başka örneklerinin tecrübe edildiğini tahmin etmek hiç zor değildir. Sonuç itibarıyla futbol, bu şehirde yerel kimlik idrakinin kuvveden fiile geçtiği en çarpıcı sosyal fenomen konumundadır. Trabzonlular, şehrin bu kendilerince en önemli değerine abartılı bir bağlılık hissi besleyip, bunu hayatlarına her fırsatta yansıtarak, bunun üzerinden yerel kimliklerini vurgulamaktadırlar. Haddi zatında, Trabzonspor, vurgulanmak istenen bu yerel kimlik hissi için bir araç konumundadır. Trabzonspor olmasa, bu şehir halkı kendilerine bu verimi sağlayacak başka bir araç üretirlerdi. Buna hiç şüphe yoktur. Fakat nicel ve nitel bütün özellikleriyle, Trabzonspor futbol takımının böylesi bir niyet için son derece ideal bir araç hüviyeti taşıdığı da tartışılmaz bir gerçektir.

c-Milliyetçilik

Trabzon’da, yerel kimlik idrakinin en önemli ve bariz araçlarından birisi de milliyetçiliktir. Bununla beraber, bu milliyetçiliğin her zaman ulusal milliyetçiliğe dönüşmesi gerekmeyen, onun bir nüvesi konumunda bulunması zorunlu olmayan bir milliyetçiliktir. Paralel bir şekilde bu milliyetçilik, ulusal politik tercihlere yansması gerekmeyen,

böylesi bir yansımanın beklenmediği kendine özgü bir milliyetçiliktir. Bu anlamda Trabzonlular, halkı daha beynelmilel davranabilen illerimizden mesela Adana, Mersin, Isparta, Aydın ve Balıkesir kadar bile politik olarak ulusal milliyetçi değillerdir. Politik milliyetçilik olarak nitelendirdiğimiz ve söz konusu illerde ve diğerlerinde, miliyetçi parti veya partilere yansıyan oylara bakıldığında bu fark bariz bir şekilde görülebilecektir.

Dolayısıyla Trabzonlular için milliyetçilik, yerel kimliğin, yerelciliğin ve daha açık ifadesiyle Trabzonluluk düşüncesinin yerelden ulusala ölçek büyümüş, bu yolla bölgesel (teritoryal) olmaktan bir tür tutuculuk olmaktan ve bunun mahsurlarından kurtulmuş; coğrafi vurgu yerine, politik bir vurguyla alt politik bölümlenmenin mahsurlarından sıyrılmış, ulusal politik normlara öykünerek kendini ifade etmiştir. Bu milliyetçilik, daha çok vatanseverlik de denebilecek vatanın bölünmez bütünlüğü düşünce, söylem ve gerektiğinde icrası üzerinden; askere ve askerliğe sahip çıkma üzerinden; yabancı uluslara karşı negatif yaklaşım üzerinden kendini ifade eden bir milliyetçiliktir. Bununla beraber, bu milliyetçilik ulusal boyutta muhafazakar olması gerekmeyen, ekonomide yerli malı kullanmayı telkin etmesi şart olmayan bir tür söylem ve gösteri yönü ağır basan bir milliyetçiliktir. Nihayet biraz detaylı bir şekilde izlendiği ve gözlemlendiğinde, mikro ve makro boyuttaki temsilcileri birey ve ulus olan, bildiğimiz ulusal siyaset ve kültüre dayalı bir milliyetçilik olmadığı ve alttaki daha bölgesel bir birlik, dayanışma ve ayrıcalıklı olma düşüncesinin cilası konumunda bulunduğu anlaşılabilir.

Dolayısıyla bu milliyetçilik, aynı zamanda bir ayrıcalık anlamına gelen, Trabzonluluk düşüncesi ve hatta ideolojisinin paralel bir form içerisinde meşruiyete veya saygın bir biçime büründürülmüş halidir. İşin aslı bu olduğu için, zaman zaman bu cila altındaki asıl ayrıcalıklı dayanışma duygusu yüzeye vurmakta ve sahici duygu olan Trabzonluluk kendini gösterebilmektedir. Nitekim bir zamanlar bölücü terör karşısında çok sayıda şehit verilmesine tepki koyan şehir halkı, son kertede “artık çocuğumuzu askere vermiyoruz, vermeyeceğiz” diyebilmiştir. Dolayısıyla bu tür milliyetçilikte ulusal çıkarlar ilanihaye önem arzetmesi gerekmemektedir. Bu örnekler, yerel çıkarlarla istikrarlı bir ters düşme durumunda, ulusal milliyetçilikten yerel milliyetçiliği ilk tercih edecek illerin başında Trabzon’un geleceğini göstermesi bakımından da kayda değerdir.

Daha temele inildiğinde bu milliyetçiliğin, öncelikle Trabzonlu bireyin aşırı özgüvenle, liderlik vasfıyla, donanımlı oluşuyla, dinamizmiyle ilişkili olduğu, mizacı gereği kendi önemini abarttığı ve kendine aşırı sempati beslediği için geliştiği ve sosyal etkileşim yoluyla bireysel

boyuttan Trabzonlulara mal olmuş toplumsal bir forma da büründüğü görülecektir.

Trabzon'da yerel kimlik idrakinin bu denli yüksek oluşunun ilk sebebi yine coğrafi şartlardır. Trabzon kuzeyden denizle ve güneyden batıdan doğuya kesintisiz uzanacak ve tabii izolasyon ve bir kale koruması sağlayacak şekilde yüksek dağlarla çevrilidir. Bu tabii izolasyon burada yaşayan insanlara ayrı olma, farklı olma ve ayrıcalıklı olma hissi telkin etmekte ve uzun zamanlarda bu bireysel his, toplumsal hayatın akışı içerisinde sosyalleşme sonucu toplumsal hisse de dönüşmektedir. Bu toplumsal hissini en belirgin tezahürlerinden birisi yüksek yerel kimlik idrakidir.

Trabzon'da yüksek yerel kimlik idrakini besleyen coğrafya ile ilgili diğer bir durum Trabzon'un sınır şehri olmasıdır. Malum olduğu üzere, aslında Trabzon sınır şehri değildir fakat sınıra yakın bölgedeki en önemli şehir olduğu için ve denizden çıkarma yapılabilecek bir limanı bulunduğu için, sınırdan beriye üçüncü şehir olmasına rağmen sınır şehri kadar önemli olmakta ve orada yaşayan insanlara bu telkini yapabilmektedir. Bireysel düzeydeki bu telkin uzun zamanlarda yüksek yerel toplumsal kimlik idraki olarak tezahür edebilmektedir.

Söz konusu kimlik idrakinin bölgeye özgü üçüncü sebebinin, bu yörede daha önce bir devletin kurulmuş olması ve bu devletin 250 yıldan fazla bir süre başkentliğini Trabzon'un yapmış olması tarihi gerçeği teşkil eder. Trabzon'un böylesi bir politik yapılanmaya merkez olmasının ve bu yapılanmanın hemen tamamıyla Trabzon merkezli bir şehir devlet niteliğinde devam etmesinin temel sebebi de yine daha önce bahsedilen tabii korunaklı konumu ve limanının bulunmasıdır. Tamamen coğrafi bir temele istinaden oluşan bu politik yapılanma sona ermiş olsa da, bu bilgi insanların zihninde hep yaşamış ve bu insanlardaki ayrıcalıklı olma hissini takviye etmiş, onun gelişmesine ve nihayet bir yerel kimlik idrakine dönüşmesine de vesile olmuştur.

Dolayısıyla, bahsedilen sebeplerden sırasıyla direkt coğrafi yapı ve bu coğrafi yapıya istinaden gelişen sınır şehri duygusu ve nihayet yine bu yapıya istinaden oluşan tarihi tecrübe faktörleri, Trabzon insanına ayrı, farklı, ayrıcalıklı ve önemli olmayı telkin etmiş nihayet bu telkin uzun zamanlar sonunda toplumsal boyutta yüksek yerel kimlik idraki hatta bir tür milliyetçilik olarak istikrarlı ve kararlı bir hale kavuşmuştur.

Sonuç itibarıyla, tezahürlerini hemşehricilik, Trabzonsporluluk ve milliyetçilik olarak belirlediğimiz Trabzon insanının yüksek yerel kimlik idrakinin temelde coğrafyaya, bu coğrafi şartlarda oluşmuş tarihsel tecrübeye, bu tecrübeye dayalı bilince ve nihayet bütün bunların coğrafya temelindeki harmanlanışına istinaden oluştuğu ve uzun

zamanlarda olgunlaşmış, kararlı bir yapıya, belki diğer bir ifadeyle kültürel bir forma da kavuştuğunu söyleyebiliriz.

Tutumluluk

Trabzon insanı bazı açılardan ve özellikle dışarıdan cimrilik olarak da algılanabilecek kendine özgü bir tutumluluğa sahiptir. Bu tutumluluğun sosyal hayata yansımalarından bazıları tespit edebiliriz. Mesela Trabzon insanı her şeyi iktisatlı kullanır. Parasını, elbisesini, ev eşyasını ve gıda maddelerini son derece iktisatlı kullanır. Bunlarla ilgili bir israfa kesinlikle düşmez. Bu örnekler elbette artırılabilir fakat genel bir ifadeyle, yersiz ve gereksiz, nihayet zaruri olmayan harcamalara Trabzon insanının yerel kültüründe ve yerel hayat tarzında yer yoktur. Bununla beraber, bu bahsedilenler geleneksel kültürü hala devam ettiren kesimler ve yaş gurupları için geçerlidir. Sırasıyla bugünkü Trabzon şehir merkezi ve özellikle burada yaşayan genç nesle bakılarak bu ifadeler test edilemez. Aksine söz konusu kesim ve yaş grubunda çok daha farklı popöler trendlerin varlığı söz konusudur ki, kökü yine bir nüve halinde bu yöre insanının zihin kodlarında bulunan ama uygun zemin bulunca kendini sosyal hayatta ifade edebilmiş olan bu eğilimlerden aşağıda bahsedilecektir.

Yukarıda bahsedilen geleneksel yaşama tarzına uygun tutumluluk prensibinin bir somut açılımı olarak, Trabzon'da ikram kültürü çok gelişmemiştir. Bunu gündelik hayatta komşulukta da, kahvehanelerde de gözlemlemek mümkündür. Komşuların birbirlerini davet etmeleri, çay ve özellikle yemek ikam etmeleri nadir rastlanan olaylardandır. Bu kapsamda dışarıdan gelen bir misafire de son derece mütevazî bir ikramda bulunulur. Doğu Anadolu'da olduğu gibi, kuzu, koyun veya en azından bir tavuk kesmeler, börek, baklava yapımlar tanık olunan örnekler değildir. Benzer şekilde sokakta, caddede, iş yerinde ve kahvehanelerde insanların bir birlerine ikramı son derece ölçülüdür.

Trabzon insanının bu sosyal davranışı Anadolu'nun hemen her yerinde ama özellikle civar illerin insanı tarafından kesin bir şekilde tecrübeyle tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu tespitlerin burada dile getirilmesi daha çok Trabzon insanına ait bu sürekli içsel özelliğin bilimsel bir analize tabi tutulmasından ibarettir. Biz bu analizde söz konusu tutumluluğun sebeplerine nüfuz etmeye çalışacak ve temelde bu sebeplerin coğrafi olduğunu iddia edeceğiz.

Trabzon'da tarıma uygun arazilerin son derece sınırlı oluşu¹⁸ ve iklimin tahıl üretimine uygun olmayışı, bu yöre insanının sosyal hareket kabiliyetini ve temel ihtiyaçlarını karşılama anlamında alternatiflerini

---

¹⁸ Meeker, *a.g.e.*, s. 135, 146.

son derece sınırlandırmaktadır. Bu anlamda Trabzon halkı adeta tabiatın kendilerine sunduğu limitleri zorlamakta ve bu sınırlarda yaşamaktadırlar.

İlk olarak tarımsal alan darlığına bakıldığında Trabzon insanının bu durumdan son derece muzdarip olduğu görülür. Nemli havayı, yağmuru ve ılıman iklimi seven sınırlı sayıdaki tarım ürünlerini bile ekebileceği alan son derece sınırlıdır. Tütün ve fındık üretimi için son derece sarp dağ yamaçlarında yer bulunabilirken; marul, maydanoz, lahana (kelem), kara lahana gibi ürünler için düz alan hemen hemen yok gibidir. İnsanlar kendilerine ait olmayan ama işgal yoluyla kullanım hakkını ele geçirdikleri apartman kenarlarında kalan çok küçük alanları, bahçe kenarlarını, yol kenarlarını, kaldırım boylarını bu tür ürünleri yetiştirmek için kullanmaktadırlar. Daha dramatik örnek ise, saksılara, tenekelere, sebze kasalarına toprak doldurup soğan, mısır ve marul benzeri bitkiler ekmek şeklinde tezahür etmektedir. Üniversiteyi Konya’da bitiren Trabzonlu genç bir bayan, bölümümüzü ziyaretinde Konyalıranın çok zengin olduklarından ve çok lüks yaşadıklarından bahsedince, kendisine “zenginlik anlamında neye sahipler sence” diye sordum. Cevaben çok dikkate değer bir şekilde “bir defa herkesin toprağın var” dedi ve devam etti. Bu ilk cevap çok önemliydi ve Trabzonluların sahip olmadığı bir şey onun çok dikkatini çekmişti. Toprak. Gerek tarım alanlarının yetersizliği ve gerek yaşam alanı anlamında toprak veya arsa sıkıntısı Trabzonlunun zihninde bir tür travmaya sebep olmuştur. Bu temel ve değiştirilemeyecek sıkıntı Trabzon insanını çeşitli yöntemler geliştirmeye itmiştir. Bu yöntemlerden birisi de bizzat harcarken tutumlu olmaktır. Üretirken kazanamayan yöre halkı, tüketirken kaybetmeme, tüketirken ölçülü olma eğilimine girmiştir. Bu eğilim uzun zamanlarda kültürleşmiş ve sürekli içsel özellik haline gelmiştir.

İkinci önemli husus, Trabzon’da yetişebilecek tarımsal bitki çeşidinin son derece sınırlı oluşu ve tahıl ürünlerinin hiç yetişmemesidir. Bu kapsamda buğdayın yokluğu büyük bir boşluk oluşturmaktadır. Trabzon’da yetişen ve buğdaya en çok benzeyen veya onunla karşılaştırılabilecek tek bitki mısırdır. Adeta Trabzon mutfak kültürü mısır üzerine inşa olmuştur. Oysa mısır ile yapılabilecek çok güzel yemekler olmasına rağmen, bu güzel yemeklerin sayısı buğday ile karşılaştırılabilecek gibi değildir. Buğday ekmeğinin kalitesi bir tarafa, buğday ile yüzlerce çeşit yiyecek yapılabilirken; mısır ile en fazla on, en iyi ihtimalle yirmi çeşit yiyecek ve yemek yapılabilir. Dolayısıyla buğday kültürünün açık ara üstünlüğü söz konusudur. Bir yönüyle buğday kültürü bolluk, bereket kültürü ve mısır kültürü sınırlılık ve adeta bir “kıtlık” kültürüdür. Tarımsal alan ve tarımsal ürün çeşidinin son derece

sınırlı olması Trabzon halkına zaman içerisinde tutumlu olmayı telkin etmiştir. Bu telkin yüzyıllar içerisinde bir kültür ve gelenek olmuş, normalleşmiştir. Trabzonlu için misafirle sadece çay veya çayla birlikte fındık yemek son derece normaldir. Fakat bu manzarayı misafirine kuzu kesen, en azından çayın yanına pasta, börek ve çeşitli tatlılar yapıp koyan Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu insanları son derece garip-seyebileceklerdir. Trabzonlu için hemeh her bakkalda satışa sunulan ve geniş bir alıcı kitlesi olan, şekerli undan sarı gıda boyası katılarak yapılmış ince uzun kurabiyeleri çayın yanında misafire sunmak son derece normal olabilir, fakat bu durum dışarıdan gelenlere oldukça garip ve daha da önemlisi, yetersiz bir ikram olarak görünebilecektir. Bütün bu toplumsal manzara tutumluluk kapsamında ve mısırın şahsında bir tür “kıtlık kültürü” olarak nitelendirilebilir. Bu kıtlığın sebebi zorunluluklardır ve bu zorunluluklar tümüyle coğrafyadan kaynaklanır.

Gösterişlilik

Trabzon insanı diğer bölge insanlarından çok daha fazla gösterişe eğilimlidir. Önceki maddede de görüldüğü üzere, tutumlu bir toplumun gösteriş eğilimi çok daha ilgi konusudur. Bununla beraber bu tezat durumları bir araya getirmek, Trabzon insanının seçimi değildir. Coğrafi şartlar bir bakıma bu yöre insanını tezatların birlikteliğini sergilemeye sevk etmiştir. Peki bu kolektif tutumun sebebi ne olabilir? Sebep her ne olursa olsun, bütün herkesin maruz kaldığı bir sebep olmalıdır. Çünkü gösteriş eğilimi, bütün Trabzon halkının ortalama özelliği, sürekli içsel özelliğidir. Dolayısıyla bu sebebin herkesi ortalama aynı derecede etkisi altında bulandıran müessir bir sebep olması gerekir ki, biz bu sebebin diğerlerinde olduğu gibi coğrafi şartlar olduğunu ileri süreceğiz.

Nitekim Trabzon’da halkın gösterişe önem vermesini gerektirecek belirgin bir coğrafi özellik vardır. O da yine bölgenin topografik yapısıyla, dağlık olmasıyla ilgilidir. Trabzon’da yerleşim alanlarının hemen tamamı dağ yamacından başlayıp, geri doğru dağın tepe noktasına kadar çıkmaktadır. Çok sınırlı olan ve dağ eteği ile deniz arasında kalan bölümde yol ve kamusal alanlar ve ticari faaliyet alanları yer almaktadır. Bu nedenle evlerin birbirine adeta önündekinin tepesinden bakarcasına arka arkaya dizilmesi bir zorunluluk sonucudur. Bu zorunluluk, ova yerleşim tipinde olduğu gibi evlerin bir diğerinin arkasına gizlenmesi ve kamufle olmasını engellemiştir. Bütün evlerin cephesi deniz kıyısından geçen yoldan ve bu yolun kenarınca uzayan çarşı ve pazadan tam olarak görünmektedir. Cephesi iyi görünmeyen evler adeta deşifre olmakta ve toplumun diline düşebilmektedir. Güzel olanlar güzelliğiyle, kötü görünenler de bu kötü görüntüsüyle

konusulmaktadır. Bu durum gündelik hayat içerisinde hemen her gün konu olabilmekte ve insanlar üzerinde kamusal bir etki yapmaktadır. Evi güzel görünenler halk dilinde taltif edilmekte, kötü görünenler ise kınanmakta ve üzerlerinde bir toplumsal baskı oluşturulmaktadır. Bu sebeple evi gösterişli olanlar bununla onurlanmakta ve olmayanlar da evinin cephesini gösterişli hale getirme gereği hissetmektedirler. Bu zorunluluk sonucu oluşan basit hassasiyet, uzun zamanlarda tabii bir hal almakta ve önemli bir ayırdedici toplumsal özellik olmaktadır.

Bahsedilen bu coğrafi durum ve gündelik hayata yansımaları çok basit gibi görünebilir fakat, çok önemli toplumsal olguların çok zaman basit bazı ateşleyicilerle başladığı unutulmamalıdır. Trabzon hakkının gösteriş eğilimi de bu basit zorunluluğun toplumsal gündelik hayata konu olması süreciyle ateşlenmiştir. Toplumsal olaylar her hangi bir yönde gelişmeye dursun, bir kez başladı mı, diğerleri çorap söküğü gibi gelir. Trabzon'daki gösteriş eğilimi de böyledir. Bugün artık olay ev cephesini düzenlemekten çok öteye taşınmıştır. Zira coğrafyanın zorlamasıyla bu eğilimi edinen yani bu hassasiyeti bir seciye haline getiren toplum artık bu eğilimi hayatının her alanına tatbik etmeye başlamıştır. İddiaya göre bir evin gösterişini artıran ve dışarıdan da gözlemlenebilen temel iki unsur vardır. Bunlardan birincisi avizeler ve ikincisi de perdelerdir. Trabzon'a dışarıdan gelen kadınların ilk dikkatini çeken hususlardan birisi de, Trabzonlu kadınların evlerinin perdelerini ve avizelerini son derece lüks yaptırdıkları hususudur. Artık görüntünün önemsenmesi ev cephesinden ev içine ve buradan giyime ve her alana uzamıştır. Bugün giyimde her lüks markanın Trabzon'da en az bir şubesinin bulunduğu bilgisini vermek yeterince açıklayıcı olabilecektir. Trabzon halkının lüks giyim merakı lüks markaları ve en nihayet civar illerde bulunmayan büyüklükte ve lüks alış-veriş merkezlerini buraya getirmiş bulunmaktadır. Coğrafi zorunluluk sonucu oluşan ve önemsenmeyebilecek olan bir hassasiyet, açımları ve sonuçları itibarıyla bugün toplumsal gündelik hayatın kendisi olmuştur. Bu zorunluluk, hassasiyeti ve bu hassasiyet de aynı hususta önemle duran bir tüketim kültürünü getirmiştir. Nitekim Trabzon insanı için gösteriş meraklısı olma, marka giyme tutkusu taşıma sürekli içsel özellik haline gelmiş, coğrafya topluma aksetmiş, sosyolojinin konusu olmuştur.

Sonuç

Coğrafya, üzerinde yaşayan toplumları kuşaklar sonra da olsa, zaman içerisinde, F. Broudel'in ifadesiyle *uzun zamanlarda* kendisine benzetmektedir. Bu benzeme çok zaman pratik zorunluluklar olarak başlamakta, buradan niyetli fiillere ve nihayet estetiğe ve zevklere uzanmaktadır. Toplumlar kitlesel göçler döneminde ilk yerleştikleri

yerlerde önce coğrafyanın tesirine girmekte, zamanla bu coğrafyaya uygun kaabiliyetler kazandıktan sonra ve yerleşik hayata geçip, bilim ve teknolojide ilerledikçe tabiatı ve mekanı şekillendirmeye başlamaktadırlar. Adeta coğrafya karşısında pasif konumdan aktif konuma geçmektedirler. Bununla beraber, bu aktif konumu da yine bir seciye haline gelen o bölgenin coğrafi özelliklerine uygun tutum, davranış ve tavırlarla yapmaktadırlar. Biz buna makale içinde M. Weber'den ödünç almak suretiyle *sürekli içsel özellik* dedik. Coğrafi zorunluluklar bir zaman sonra zorunluluk olmaktan çıkıp, kültürleşmekte ve birer toplumsal sürekli içsel özellik haline gelmektedirler. Dolayısıyla coğrafyanın etkisi coğrafya açısından aktif dönem için de pasif dönem için de kendine özgü biçimiyle geçerlidir.

Türkler Anadolu'da aynı coğrafi etkilere rağmen kendilerinden önceki toplumlardan çok daha farklı bir kimlik taşıyor olabilirler. Bu durum, coğrafyanın iddia edilen etkisinin abartıldığını göstermez. Zira aynı Türklerin farklı bir coğrafya olan Orta Asya'daki soydaşlarından artık çok farklılaştığı da bir vaki'dir. Birinci farklılık kültürün süreklilikle ve ikinci farklılık ise, coğrafya etkisiyle açıklanabilir. Benzer şekilde, sınırları içerisinde çok farklı kimlikten toplumlar rekabet ve hatta zaman zaman savaş halinde bulunsa da, Akdeniz çevresindeki toplumlar, dünyanın diğer bölge toplumlarıyla karşılaştırıldıklarında onlardan farklılaştıkları ve kendi aralarında başta mutfak kültürü ve giyim tarzı olmak üzere birçok ortak özelliklere sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Bütün bu örnekler, bulunabilecek milyonlarca benzerleri gibi, coğrafyanın toplumlar üzerindeki etkilerini ve kültürleri nasıldan şekillendirdiğini somut bir şekilde açıklamaktadır. Trabzon'la ilgili olarak gündeme getirilen bu altı özellik, coğrafyanın bu topluma akseden en kristalize etkileridir. Çok daha fazla etkiden bahsedilebilir. Bununla beraber, bu örnekler, Trabzon'da coğrafyanın toplumu şekillendirip kendine benzettiği genellemesi için yeterli örneklerdir. Coğrafi zorunluluklar bir zaman sonra toplumsal etkileşim sonucu kültürleşmekte, toplumun sürekli içsel özelliği haline gelmekte ve sırf coğrafi tavırlar olmaktan çıkıp, sosyolojinin konusu haline gelmektedir. Coğrafya bağımsız bir değişken olarak sosyolojinin konusu olmaktadır. Zira toplumlar coğrafya karşısında pasif oldukları dönemde doğrudan ve açık, aktif oldukları dönemde ise dolaylı ve örtülü olarak çevrenin etkisi altında bulunmaktadır. İşte bu nedenle İbn Haldun, S. Freud'un "*kadavra kaderdir*" dediği gibi, yüzyıllar öncesinden "*coğrafya kaderdir*" diyebilmiştir.